

## La memòria com a recurs

Òscar Pujol (Cap de projectes de la Casa Àsia, autor *Diccionari Sànskrit-Català*)

La memòria no és un aparador on s'exhibeixen els records. La memòria no és una botiga d'on podem anar seleccionant casualment els articles que ens interessin, com si els records poguessin ser arranjats davant nostre en un pla horitzontal. La memòria és més aviat com una mina que cal excavar, estintolar i mantenir en bon estat. La ment és una muntanya recorreguda per túnels on s'emmagatzema la informació. Les galeries i els túnels de la memòria es tanquen amb els despreniments de l'oblit. Si l'adquisició de la memòria és una tasca de perforació, de gravar en la pedra de la ment els continguts de les experiències passades, aleshores l'exercici de la memòria és una tasca d'enginyeria que consisteix a mantenir oberts els passadissos de la ment. En tot cas, la memòria és sempre esforç: esforç d'adquisició i esforç de conservació.

Caldria ara preguntar-se fins a quin punt la crisi de l'esforç i la conseqüent pèrdua de memòria afecta la cultura, especialment si tenim en compte que el contenidor natural de la cultura és la memòria. El conegut historiador Eric Hobsbawm s'ha mostrat preocupat per la pèrdua de la memòria històrica. Una anècdota seva és prou entenedora. Explica que, en el transcurs d'una classe, un estudiant intel·ligent li va fer la següent pregunta: «Senyor!, vostè està sempre parlant de la Segona Guerra Mundial, això vol dir que n'hi va haver una de Primera?» Hobsbawm alerta que el que es perd no és tant el passat sinó els mecanismes socials que lliguen les nostres experiències actuals a les de les generacions passades. L'historiador afegeix que es tracta d'un dels fenòmens més espectrals (*eerie phenomena*) del final del segle xx: tota una generació de joves creix en una espècie de present etern sense cap relació orgànica amb la història pública del passat.

La cultura reposa físicament en els *memes*, les unitats mínimes culturals que es troben inscrites en les connexions neuronals de la ment. Si considerem la persona com a entitat biològica, podem parlar de dos tipus d'informació. La informació genètica emmagatzemada en els gens, el genoma, i la informació cultural acumulada en la nostra memòria i, per tant, inscrita en els nostres cervells en forma de connexions neuronals. Aquesta informació és captada mitjançant la imitació i l'aprenentatge. D'aquí el sentit del mot *meme* que al·ludeix tant a la «memòria» com a la «mimesi».

La informació cultural es transmet de cervell a cervell mitjançant els processos de comunicació i d'imitació i es pot dividir en unitats simples (una idea, una tècnica, una habilitat, un costum) anomenades *meme*. «Un carro amb rodes de radis no només porta gra d'un lloc a un altre; també porta d'una ment a una altra la brillant idea d'un carro amb rodes de radis»<sup>1</sup>. Igual que la vida evoluciona gràcies a la

---

<sup>1</sup> Daniel Dennet, *La consciència explicada*, Paidós, Barcelona, 1995, pàg. 217.

supervivència diferencial dels gens, de la mateixa manera la cultura evoluciona mitjançant la supervivència diferencial dels replicadors culturals anomenats *memes*. Els memes tenen la capacitat de replicar-se. És a dir, les idees són contagioses, les persones s'imiten les unes a les altres: un noi en veu un altre amb la gorra girada i decideix, sense saber ben bé per què, portar també la gorra girada. Aquest «sense saber ben bé per què» és prou important ja que, generalment, es considera que igual que els gens es repliquen automàticament sense cap altra finalitat que la replicació, de la mateixa manera els memes es repliquen sense cap altra finalitat. No és necessàriament la millor idea la que més èxit té i una mentida es pot propagar més ràpidament que una veritat. Els memes són indiferents a la veritat o al valor del seu contingut, de la mateixa manera que els gens no responen a cap teleologia. Són, simplement, contenidors neutres i la seva tasca és assegurar la transmissió d'una informació determinada, però no jutjar el valor d'aquesta informació. Igual que un conjunt de gens s'agrupa en un cromosoma, de la mateixa manera un conjunt de memes s'agrupa en dimensions culturals. També es parla de grans sistemes estructurats de memes o macromemes que formen objectes culturals complexos com són les llengües, les escoles filosòfiques, les mitologies, etc.<sup>2</sup>

La teoria dels memes recorda, en certa manera, la teoria de les impressions latents de la psicologia índia. La ment és aquí una entitat material caracteritzada per les impressions latents i les cognicions. Les cognicions són les funcions o les modificacions de la ment i en constitueixen la capacitat perceptiva i. Aquests processos mentals inclouen tant la percepció sensorial com el raonament, però també altres fenòmens mentals com l'al·lucinació, la son i la memòria.

Les impressions latents constitueixen el dipòsit de la memòria conscient i inconscient. Les unitats que formen aquest dipòsit de la memòria són com marques o petjades que es troben dins de la ment. Cal entendre la dependència que es produeix entre els processos mentals i les impressions latents.

Cada percepció té unes característiques determinades i és portadora d'un tipus d'informació. La ment s'encarrega d'aparellar la percepció amb la impressió corresponent. Una percepció visual de la forma d'un gat serà portada en primer lloc al sector de la memòria on hi ha emmagatzemades les percepcions d'ordre visual i d'ací al sector de percepcions visuals relacionades amb els gats. Als solcs de les impressions latents no tan sols es troba la percepció en si, sinó també el valor o el

---

<sup>2</sup> Vegeu l'article de Jordi Cortés Morató, *Qué son los memes? Introducción general a la teoría de los memes*, disponible a <http://biblioweb.sindominio.net/memetica/memes.pdf>, i d'on s'en extret les línies presentades més amunt.

contingut emotiu de la percepció. Per exemple, si vam veure un gat i tot seguit ens va esgarrapar, duem associada a la visió del gat el valor negatiu i desagradable del dolor de l'esgarrapada. És possible que ara, quan vegem un gat, arrufem el nas i diguem: no m'agraden els gats. Potser fins i tot vam oblidar aquella experiència i no sabem per què no ens agraden els gats. Potser ara el gat no ens ha esgarrapat, sinó que ens ha llepat la mà i ens ha fet gràcia i la nova impressió amb un valor positiu s'afegeix al solc de la impressió ja existent: si es repeteix amb la necessària freqüència ens arribaran a agradar els gats.

Això explica, també, el procés d'aprenentatge car, en repetir mitjançant la pràctica continuada una sèrie d'impressions, el solc es va aprofundint; val a dir, conté una informació molt detallada que permet una reacció immediata i precisa. Existeix tota una psicologia dels sentiments i de la percepció, especialment aplicada a les teories del plaer estètic. Les impressions latents més profundes estan constituïdes pels sentiments bàsics de l'amor, l'odi, la por, la repugnància, la rialla, la pena i són innats en la persona humana.

És important tenir en compte que la percepció no només acaba presentant una imatge actual de l'objecte, sinó que també deixa la seva petjada a la ment i va constituint, així, el dipòsit inconscient de l'individu que influenciarà tant la forma en què reacciona davant de certs estímuls com la seva pròpia visió del món. Com dèiem fa una estona, els processos mentals condicionen les impressions latents i les impressions latents condicionen les percepcions. És a dir, nosaltres mateixos construïm la nostra visió del món; de fet, construïm constantment la nostra realitat a cops de percepcions, ideacions i altres processos mentals que van formant una xarxa d'impressions latents que constitueixen la textura del nostre món.

Les impressions latents serien, doncs, els memes. El mot *samskara* en sànscrit significa «perfeccionament, refinament, millora, purificació»<sup>3</sup>. Quan a l'Índia s'utilitza l'expressió «uns bons samskares», bàsicament es fa referència a una «bona educació»; és a dir, al fet d'inscriure en la ment unes impressions latents prou profundes perquè esdevinguin hàbits mentals ben establerts. Els samskares són els hàbits adquirits, profundament arrelats, difícils d'eradicar i que esdevenen baluards contra les irregularitats del desig. Les impressions latents són també les tècniques o les habilitats apreses.

A nivell social, aquestes impressions latents són el moll d'una cultura determinada i es manifesten en el seus trets culturals més distintius: cosmovisió, llengua, menjar, festes, folklore, costums, etc. Per als qui defensen la teoria dels memes, aquestes impressions latents estarien inscrites en les connexions neuronals presents en els cervells dels representants d'una cultura determinada. Són aquestes impressions latents les que permeten celebrar de forma distintiva el carnaval a Rio, els castells a Catalunya i els rituals vèdics a l'Índia.

---

<sup>3</sup> Altres accepcions del mot són: "poliment (de joies); condimentació (del menjar); toaleta, neteja; cultura, formació, educació; ritu purificador, consagració, sagrament".

La importància donada a l'Índia antiga a la paraula, especialment a la paraula sagrada dels veda, fa que la memorització i la recitació esdevingui un art curosament tramés de mestre a deixeble. Una errada en la pronúncia de les fórmules litúrgiques implicava que aquestes deixaven de ser efectives o produïen efectes no desitjats. Per tant, la transmissió acurada dels mantres vàdics a través d'una tradició oral directament de boca a orella que s'encarregués, mitjançant la repetició, d'imprimir en la ment de l'estudiant la forma fònica adequada adquireix una importància cabdal. Les diferents escoles de recitació dels veda han conservat aquests textos fins als nostres dies. Encara ara trobem famílies dedicades a memoritzar els textos vàdics per assegurar-ne la preservació. Si avui es perdessin totes les edicions impreses es podrien recuperar fent recurs a la memòria dels recitants: un patrimoni intangible de la humanitat.

Des del punt de vista de la psicologia clàssica de l'Índia la ment és una substància material, subtil i lluminosa, que flueix i es transforma a fi de poder percebre els objectes tant externs com interns. Per tant, la ment té una energia i una intensitat quantificables. La disciplina mental relacionada amb el procés de memorització serveix per a la gestió dels recursos mentals i reporta beneficis immediats a les facultats de la ment: augmenta la capacitat de concentració, facilita l'autocontrol i permet la interiorització i la plena assimilació de la informació.

Una de les qualitats essencials de la ment és la seva mobilitat i dinamisme, la seva capacitat de canviar ràpidament de pensament, assumint la forma dels objectes pensats. L'atenció mental és molt dispersa quan reposa simultàniament sobre molts d'objectes diferents. La dispersió fa que el focus de l'atenció perdi intensitat. La concentració en un sol punt augmenta el poder de penetració d'aquesta atenció, com el doll d'una mànega d'aigua en mode d'aspersor o com a raig concentrat. Igual que un raig fort d'aigua fa un forat a terra, però no el plugim d'un aspersor, de la mateixa manera el doll concentrat de l'atenció mental penetra molt millor en la naturalesa de l'objecte observat.

La ment és, doncs, l'instrument primordial per a la nostra percepció del món. Utilitzem constantment aquest instrument per aconseguir de l'exterior allò que el nostre desig interior ens dicta. Amb la ment tallem la realitat i l'afaiçonem segons les nostres tendències. L'entusiasta veu un món ple de llum i el deprimat s'anega en un mar de foscor. Conscientment i inconscientment, formem amb la ment el nostre univers, el món privat en què vivim, una realitat certament mental composta tant dels fets externs observats com de les interpretacions d'aquests fets. Donada la importància d'aquest instrument, sorprèn la poca cura que en tenim i els pocs exercicis que es fan per mantenir l'eina de la ment ben esmolada. Aquests exercicis són, bàsicament, de dos tipus: de concentració i d'atenció.

Els exercicis de concentració regulen el flux mental i el centren en un punt determinat. Els exercicis d'atenció s'ocupen d'observar la successió de pensaments que passen per la ment. No es tracta d'emetre judicis de valor respecte a aquests pensaments, sinó simplement de prendre nota del seu contingut i la seva natura: «això és un sentiment de còlera envers tal persona», «això és una idea respecte a

tal tema», «això és un desig o un sentiment de por». Es tracta d'activar el testimoni intern, que no és ni un censor ni una mena de consciència ètica, sinó més aviat un observador silenciós i neutre, un espectador que és conscient de l'activitat mental i és capaç d'observar-la des d'una distància quasi estètica, sense identificar-se amb els processos mentals. L'esforç memorístic desenvolupa tant la capacitat de concentració com la d'atenció i, més enllà de la qüestió del valor que pugin tenir els textos memoritzats, serveix com a pedra per a esmolar el tallantó de la ment.

Sembla que hi ha una part de la modernitat que efectua un doble atac a la memòria: la destrueix com a recurs pedagògic i l'esborra com a contenidor cultural que es replica a través dels memes o dels samskares. En el primer cas, s'aconsegueix que els estudiants tinguin problemes a l'hora de memoritzar textos. En el segon cas, ens referim a la pèrdua de memòria històrica de què parlava Hobsbawm. En aquest cas, substituïm un univers cultural propi i una fondària històrica coralment sentida per un poble, per un univers poblat d'una munió de personatges efímers destinats a donar sentit a una actualitat mediàtica que acaba esdevenint l'únic horitzó cultural.

Fins a quin punt una tradició literària viu no només en els prestatges plens de llibres, sinó també en les ments dels lectors que recorden els passatges d'aquesta literatura i l'han interioritzat? Malgrat que, habitualment, ens queixem del contrari m'atreviria a dir que actualment llegim massa, que pequem d'hàbits consumistes quan es tracta de llegir, que llegim de forma accelerada i que oblidem encara més ràpidament el que hem llegit, que un percentatge molt elevat de la informació que llegim no és mai ni interioritzada ni assimilada. La lectura esdevé un tast de llepolies, una afartada de llaminadures intel·lectuals, però no un veritable àpat de coneixement.

Caldria, potser, reivindicar la lectura lenta i repetida que fa que els mots, com flocs de neu, vagin dipositant-se suaument en el fons de la memòria. Una lectura que no és només consum ràpid, sinó retenció pausada que permet la interiorització del text i la seva contemplació en la cambra fosca i sonora de la ment, una lectura que assaboreix el vincle secret entre el so i el significat de les paraules i que serveix com a defensa contra l'amnèsia de la cultura.